

- Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludno[. Stosunki zawodowe. Wojewydztwo Stanislawowskie. – Warszawa, 1938.*
11. *Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludnosci z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludnosc. Stosunki zawodowe. Wojewydztwo Lwowskie. – Warszawa, 1938.*
12. *Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludnosci z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludnosc. Stosunki zawodowe. Wojewydztwo Tarnopolskie. – Warszawa, 1938.*
13. Дудяк О. Динаміка соціальної структури польського населення Західної України у міжвоєнний період: на матеріалах польських переписів 1921 і 1931 рр. // Гуржіївські історичні читання. Збірник наукових праць. / Голов. ред. В. А. Смолій та ін. – Черкаси, 2007.
14. Дудяк О. Соціальна структура польського населення Галичини за даними перепису 1931 р. // Галичина: Етнічна історія: Тематичний збірник статей. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2008.
15. *Statystyka Polski. Wielka власnosc rolna. – Warszawa, 1925. – Т. 5.*
16. *Mieszczankowski M. Struktura agrarna Polski mi dzywojennej. – Warszawa: PWN, 1960.*
17. *Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – Київ: Голов. ред. УРЕ, 1986.*
18. *Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / Ред. – координатор Г. В. Осипов. – Москва: Изд. груп. ИНФРА М – НОРМА, 1998.*
19. *Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludnosci z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludnosc. Stosunki zawo-dowe. Polska (dane skrycone). – Warszawa, 1937.*
20. *Zarnowski J. Struktura społeczna inteligencji w Polsce w latach 1918-1939. – Warszawa: PWN, 1964.*
21. *Drozdowski M. Klasa robotnicza Warszawy 1918-1939. – Warszawa: Książka i wiedza, 1968.*

М. Захарченко

РАДІОФІКАЦІЯ ТА ПОШТАРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО СЕЛА В 20-Х РР. ХХ СТ.

Важливим фактором культурного розвитку українського села є підвищення освітнього рівня сільського населення. Для розвитку духовного та соціокультурного життя українського суспільства в 20-х рр. ХХ ст. принципове значення мала радіофікація та поштаризація, особливо на селі.

На сьогоднішній день слід зазначити, що дана проблема в певних її аспектах привертала до себе увагу дослідників [1 – 2], проте, в цілому це питання залишається маловивченим. Автор статті ставить за мету дослідити радіофікацію та поштаризацію в українському селі у 20-х роках ХХ століття. Об'єкт вивчення – радіофікація та поштаризація в УСРР, предмет – функціонування радіоточок та поштового зв'язку окресленого періоду.

Важливою формою соціально-побутової інфраструктури села був поштовий зв'язок. У 1913 р. в Україні загальна кількість усіх підприємств зв'язку становила 1065. Їх технічна оснащеність була на низькому рівні: поштові відправлення оброблялися вручну, а перевезення навіть від

залізничних станцій здійснювалось виключно гужовим транспортом. Із створенням СРСР будівництво єдиного комплексу поштового зв'язку прискорилося. Протягом відносно незначного часу було створено розгалужену систему поштових підприємств: поштамтів, відділень зв'язку, відділень перевезення пошти тощо. Поряд із залізничним, водним і автомобільним з 1922 р. для поштових потреб почали використовувати навіть повітряний транспорт.

Організація поштового зв'язку в сільській місцевості на початку 20-х рр. XX ст. залишалась на рівні кінця XIX століття. Поштових відділень в селах практично не було, тому запроваджувалися послуги пересувної пошти. Така пошта прибувала в село два рази на тиждень – шовиторка і щосуботи. Пошта зупинялася у сільраді, привозила газети, листи селянам, а інколи й книги. Сюди ж селяни зносили в цей час і свої листи [3, 3].

Про важливе значення вдосконалення роботи пошти на селі свідчить цікава стаття, розміщена в газеті „Радянське село”, яка розповідала про стан поштової мережі на Київщині: „Дуже важлива річ пошта. Через неї розвивається культура та єднається місто з селом. Київська округа пошти та телеграфу організувала в кінці минулого – 1924 р. по деяких селах поштові агентства, кільцеву та пересувну пошти. Поштові відділи було засновано також при хагах-читальнях, при сільських радах та кооперативах” [4, 1].

Поштові агентства відкривалися насамперед у великих населених пунктах Київщини, де проживало не менше тисячі осіб, і були розташовані не ближче, ніж за 5 верст від поштового відділення. В 1924 р. таких осередків поштового зв'язку на Київщині було відкрито 37. Для того, щоб максимально наблизити пошту до села, практикувалося здійснення поштових операцій на великих шляхах. Пошта, рухаючись трактором, зупинялася в усіх селах у зазначений розпорядком час і проводила всі поштові операції. Селяни могли передплатити газети, отримати чи відправити листа, навіть заплатити податок. В другій половині 1924 р. такі поштові осередки були організовані на 53-х великих шляхах. На 22-х шляхах було обладнано кінцеві поштові відділення. Таким чином поштовим зв'язком було охоплено 263 села. Селяни з нетерпінням чекали прибуття такої пошти. Крім преси і листів, селяни отримували і відповіді на їхні запити, які вони направляли в земельні чи судові органи. Загалом же пересувна пошта Київщини у грудні 1924 р. прийняла від селян 16179 простих листів, а вручила 17301. Було доставлено 80777 примірників газет, прийнято 800 рекомендованих листів, видано – 1326, прийнято 156 грошових переказів на загальну суму 7600 карбованців [2, 1].

На жаль, далеко не скрізь органи влади розуміли гостроту проблеми належної поштаризації сільської місцевості. Так, селяни Черкаської округи скаржилися з приводу закриття поштового відділення: „Поштову філію в нас відкрили недавно, тільки 1924 р. Поки не було пошти, селяни не бачили ні газет, ані листа, щоб він своєчасно прийшов. Крім того, селяни не знали як передплатити газету та як виписати будь-яку книжку. Пошта на селі відіграє величезну роль. На жаль, Округа Зв'язку має наміри закрити нашу пошту. Треба вжити всіх заходів, щоб пошту в нашому селі не закривали” [5, 5]. Ще більш гострим питанням була телефонізація українського села. Вона відбувалася надзвичайно повільно. Так, за повідомленням „Селянина”, в 1923/24 році лише 160 сільрад мали телефонний зв'язок [6, 6].

Поступово все більш важливого значення в 1920-ті рр. набувала

радіофікація. В теорії радянська влада добре розуміла важливість радіофікації. Так, В. Ленін вважав, що радіо матиме важливе значення для пропаганди і агітації, для ознайомлення мас з політикою партії. Він навіть підкреслював, що будь-яке зволікання і недбалість у радіофікації країни злочинні. Дбаючи про розвиток радіофікації, 27 січня 1921 р. Ленін ініціював прийняття спеціального декрету РНК РСФРР „Про радіотелефонне будівництво”.

Для села радіо мало відіграти особливу інформаційну роль, оскільки газети на село надходили з великими труднощами. Проте навіть на першому етапі радіофікації, коли приймачів та гучномовців було дуже мало, вони використовувались неефективно. До того ж тогочасні гучномовці були досить неякісні. Часто вони заважали прийому радіохвиль приймачем і „радіофікація” на цьому закінчувалась.

Проте, незважаючи на всі недоліки, цікавість селян до радіо дедалі зростала, 27 січня 1925 р. президія ВУЦВК після доповіді Наркомосу ухвалила рішення „Про потребу придбання для селянських будинків радіоприймачів”.

Всі 67 радіотрансляційних пристроїв, які були придбані на кошти, виділені згідно з урядовим розпорядженням, Управління Політосвіти розподілило по всіх округах України. Прикордонні округи і АМСРР отримали радіостанції більше, решта округів по одній-дві. Інтенсивна пропаганда радіо та швидке підвищення в селян цікавості до радіопередач, пробуджене прослуховуванням програм вже працюючих радіотрансляторів, привела до того, що селяни ще нерадіофікованих сіл почали інтенсивно збирати гроші для встановлення радіотрансляторів у своїх селах. Про рівень потягу селян до радіо досить красномовно свідчить наступний яскравий епізод, про який розповів часопис „Селянський будинок”. Коли одному радіотехнікові довелося заночувати в селі, незважаючи на досить пізній час до нього прийшло чоловік десять активістів розпитати про радіо, як його придбати. Коли селяни дізналися, що він веде в сусіднє село радіоапаратуру, то запропонували відразу заплатити за неї всі гроші, аби встановити її завтра ж в своєму селі. Радіотехніка не хотіли відпускати до того часу, поки селяни не отримали запевнень в негайному замовленні радіоустаткування для їхнього села [7, 12].

Централізована радіофікація розпочалася в Україні у 1925/26 р. Протягом року було встановлено 120 радіоустановок. У наступному 1926/27 р. – 860 радіоустановок, а в 1927/28 р. – 425 радіоустановок [8, 69].

Радіофікація набула таких темпів, що заводи не встигали виготовляти необхідну кількість радіоустановок. Тому радіофікація у 1927/28 р. проходила негайно, відразу після надходження радіоустановок. Як вже зазначалось, села радіофіковувалися як коштом державного і місцевого бюджетів, так і за рахунок громадських організацій. Так, 1926/27 р. на Харківщині було встановлено 79 радіотрансляторів, надіслано без радіотехніка 5 комплектів радіоапаратури, встановлювалося 19 радіотрансляторів і заплановано було встановити ще 3 радіотранслятори. Таким чином, тут передбачалося встановити 106 радіотрансляторів, 39 з яких були встановлені за місцеві кошти, тобто зібрані по підписному листу (50% від запланованого) [7, 13].

Яскравим прикладом того, як здійснювалась справа радіофікації, може слугувати село Піщане, що на Дніпропетровщині. Приміське досить незалежне в цілому село на тисячу дворів розташоване за 5 км від м. Новомосковська. Однок саме про це село в 20-х рр. XX ст. говорили: „Це та Піщанка, де дядьки,

лежачи на печі, радіо слухають”. Мешканці села влаштували власну радіотрансляційну мережу. Для цього вони використовували чотириохламповий радіоприймач. Технічний стан мережі завдяки доброму обслуговуванню трансляційного вузла, завжди був справним, і радіоточки в селянських хатах працювали завжди якісно, без перебоїв. В цьому селі особливо активно за справу радіофікації взявся вчитель Ключников. Виступаючи на сході, він заявив, що „коли селянство не йде до радіо, то хай само радіо піде до нього в хату, знайде його на околиці й там заговорить з ним про наші завдання й досягнення, некультурність, заходи до підвищення врожайності...” [9, 107]. Піщане наслідували інші села Дніпропетровщини. Зокрема, у селі Слізавето-Хорошево було радіофіковано школу і 25 селянських хат. Невдовзі в окрузі було радіофіковано 6 сіл [9, 109].

Особливо інтенсивно йшла радіофікація в ряді районів Уманської округи. Так, з 26 сіл Букського району на Уманщині радіообладнання було встановлено в 20 сельбудах і хатах-читальнях. Причому це обладнання було встановлено переважно за кошти жителів села. Так, загальні збори села Березівка за ініціативою сельбуду та активістів села виділили із загальної суми самооподаткування кошти на придбання радіоприймача (350 крб.). В селі Хижня відбувалися подібні зрушення. За ініціативи сільського активу та допомоги сільськогосподарського кооперативного товариства, жителі села зібрали 350 крб. і придбали радіоприймач та підсилювач [10, 55].

Процес радіофікації села продовжував наростати. Лише протягом 1926/27 р. за рахунок сільських громад було встановлено 35 радіоустановок в Маріупольській окрузі; 40 – Уманській; 45 – Запорізькій; 31 – Криворізькій; 30 – Артемівській; 23 – Білоцерківській; 5 – Миколаївській; 86 – Полтавській. А в наступні 1927/28 рр. в Білоцерківській окрузі було встановлено 45 радіоустановок, в Миколаївській – 35, а в Полтавській навіть 145 установок [8, 69].

Довжина сільської дротової мережі зв'язку на початку 1929 р. становила вже майже 40 тис. км, охоплюючи понад 2120 сільських рад [11, 5].

Проте, незважаючи на певні успіхи, протягом 1920-х рр. українське село так і не отримало повної радіофікації. Тому в сільській місцевості селяни продовжували займатися колективним прослуховуванням радіопередач. Для цього в сельбудах, хатах-читальнях встановлювалося гучномовне обладнання. Напередодні трансляції організатор такого прослуховування розвішував по селу плакати, де вказувався час і зміст чергової передачі. Приміщення, де відбувалися радіопередачі були обладнані лавами чи ослонами. Організатор колективного прослуховування після передачі проводив бесіду, під час якої запитував у слухачів їхні думки щодо якості передачі, змісту програми і повідомляв все це в радіопередавальні органи Харкова чи Москви. При цьому існувало досить суворе обмеження на прослуховування закордонних радіостанцій, селяни повинні були слухати лише „свої” передачі з Харкова чи Москви [12, 29].

Варто враховувати і те, що на шляху до радіофікації існували й певні труднощі. Селянин мав отримати спеціальний дозвіл на встановлення радіоприймача, адже згідно із Декретом Раднаркому УСРР від 4 червня 1923 р., радіоприймачі взагалі дозволялося встановлювати лише державним і партійним організаціям. Щоправда, згодом, а саме з 28 червня 1924 р., радіоприймачі дозволялося встановлювати всім, хто мав бажання, включаючи

приватних осіб. Однак попередньо селянину необхідно було подати заяву про те, що він має радіоприймач, в разі дозволу органів ДПУ зареєструвати його і далі вносити щорічну плату у розмірі 10 карбованців [13, 37].

Про насиченість міст і сіл України засобами радіомовлення та про динаміку радіофікації та співвідношення радіоточок, які працювали в місті і селі, дають наочну уяву матеріали наступної таблиці.

Таблиця 1 [11, 8]

Охоплення радіоточками населення сіл і міст (в тис.)

В цілому процес радіофікації українського села був досить складним явищем. Він мав як досягнення, так і ряд недоліків. Щодо недоліків, то вони полягали насамперед в тому, що близько 50 % сільських лампових гучномовців мовчали. Це було пов'язане насамперед із забезпеченням їх живленням. Навіть матеріально добре забезпечені сільбуди, хати-читальні не могли організувати безперервну роботу радіоустановки, оскільки батареї живлення могли пересічно експлуатуватися лише місяць, а коштували 20 крб. Тому перед селянством постало питання перебудови живлення радіоустаткування на акумуляторне. Однак при цьому дуже зростала вартість радіофікації пересічно на суму в 100 крб. До того ж, як вже зазначалось, останні потребували періодичної перезарядки в тому чи іншому промисловому центрі та ретельного кваліфікованого догляду за ними [14, 44]. Звичайно, всі ці проблеми вирішилися б самі по собі, якби села були електрифіковані.

Протягом чотирьох років (1925 – 1928) кількість радіофікованих дворів на селі, незважаючи на багато позитивних прикладів, йшла все ж повільно, збільшуючись щороку на 0,11% від загальної кількості сіл. Навіть у 1929 р. відсоток радіофікованих сіл зріс до 0,83 %, проте така мала частка залишилася фактично непомітною серед 4,5 млн. селянських дворів, які ще не були радіофіковані. Завдання радіофікації в кінці 1920-х рр. полягало в тому, щоб принаймні в зразкових районах було радіофіковано не менше 10% індивідуальних селянських дворів і 100% усіх громадських установ і навчальних закладів – шкіл, хат-читальень, сільських лікарень, сільських кінотеатрів, млинів, чайних тощо [11, 10].

В цілому слід зазначити, що радіофікація села мала на меті не лише підвищити політичну свідомість селянства, в радянському розумінні цього слова, але і його культурний та технічний рівень. Ми торкнулися лише теми радіофікації та поштаризації українського села 20-х рр. XX ст., проте це лише дві складові соціально-побутового розвитку українського радянського села. Варто зазначити, що вони хоча і розвивалися повільними темпами, проте все ж таки для того часу було досягнуто значних успіхів.

1. Гуревич П. Роль радиовещания в культурной революции в СССР (1917 – 1941 гг.). – М., 1965.

2. Ружников В.Н. Так начиналось: Историческо-теоретический очерк советского радиовещания. 1917 – 1928. – М., 1987.

3. Москаленко Я. Пересувну пошту селяни люблять // *Робітничо-селянська правда*. – 1925. – 9 липня.
4. Пошта на селі // *Радянське село*. – 1925. – 25 лютого.
5. Не закривайте пошти на селі // *Радянське село*. – 1925. – 19 липня.
6. Гриценко. Політпшення життя села // *Селянин*. – 1925. – 5 листопада.
7. Клігман В. Пієроку планової радіофікації // *Селянський будинок*. – 1927. – №5.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2691.
9. Саранча Т. Як радіофікуються села на Дніпропетровщині // *Селянський будинок*. – 1929. – №11-12.
10. Грібенко Ю. Дбаймо за нові види політосвітньої роботи на селі – кіно та радіо (З досвіду в Букському районі на Уманщині) // *Селянський будинок*. – 1929. – №9-10.
11. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2693.
12. Горелов В. Радіо в політосвітроботі // *Селянський будинок*. – 1927. – №6.
13. Урін А. Радіо на селі // *Селянський будинок*. – 1925. – №6.
14. Чорниш М. Хиби радіороботи // *Селянський будинок*. – 1929. – №7-8.

Н. Земзюліна

ШЛЯХИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 20-Х – 30-Х. ХХ СТ.

Доцільність наукового дослідження жіночого чинника в історичному минулому українського суспільства обумовлена сучасними проблемами творення української національної держави, соціальної організації суспільства, його демократизації та гуманізації суспільних відносин, відродження національно-культурного життя. Як і в минулому, нині зростає роль жіночого фактора в житті нашого суспільства, жіночий рух набирає дедалі організованішого характеру: на арені суспільного життя постають жіночі політичні партії, всеукраїнські та регіональні жіночі громадські організації. Жіночі проблеми дедалі стають предметом уваги не тільки науковців, громадськості, але і державних органів влади та управління.

Однак зростаючий інтерес до низки проблем, пов'язаних із “жіночим питанням”, деякі спроби їх вирішення наштовхуються на відсутність історичного досвіду, певних знань, наукової інформації, цілісних досліджень, які б об'єктивно відтворювали роль та значення жінки в історії нашого народу. Теоретичні та історичні обгрунтування жіночої проблематики відстали від практичних потреб часу, саме це і зумовлює необхідність наукового пошуку, нового осмислення національної історії України в контексті світової історії, зокрема ролі та місця в них української жінки.

Автор статті ставить за мету показати еволюцію соціально-правового статусу радянської жінки в 20-30-х рр. ХХ ст. через систему громадських організацій, кооперацію, державних інститутів. Об'єктом дослідження виступає політика радянської влади стосовно жінок, самі жінки, їх соціальний та правовий статус.

За хронологічною ознакою існуючий історіографічний масив можна умовно поділити на чотири нерівномірні за кількісними та якісними